

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

De opgraving van de Rotterdamse of Dijkspoort

De geschiedenis van de Goudse verdedigingswerken gaat terug tot de dertiende eeuw. Nadat Gouda in 1272 stadsrechten had gekregen, begon men met het aanleggen van aarden wallen en het graven van grachten rond de nederzetting. De aarden wallen werden later geleidelijk aan vervangen door kostbare stenen verdedigingswerken die meer veiligheid boden.

De uitvinding van het buskruit en de ontwikkeling van het kanon in de veertiende eeuw maakten weer nieuwe aanpassingen noodzakelijk. De stenen muren werden aan de stadzijde verstevigd met aarde en uitgebouwd met rondelen waarop kanonnen werden geplaatst. Pas rond 1444 werden de verdedigingswerken voltooid. Op dat moment moet de stad voldoende versterkt zijn geweest om een belegering het hoofd te kunnen bieden.

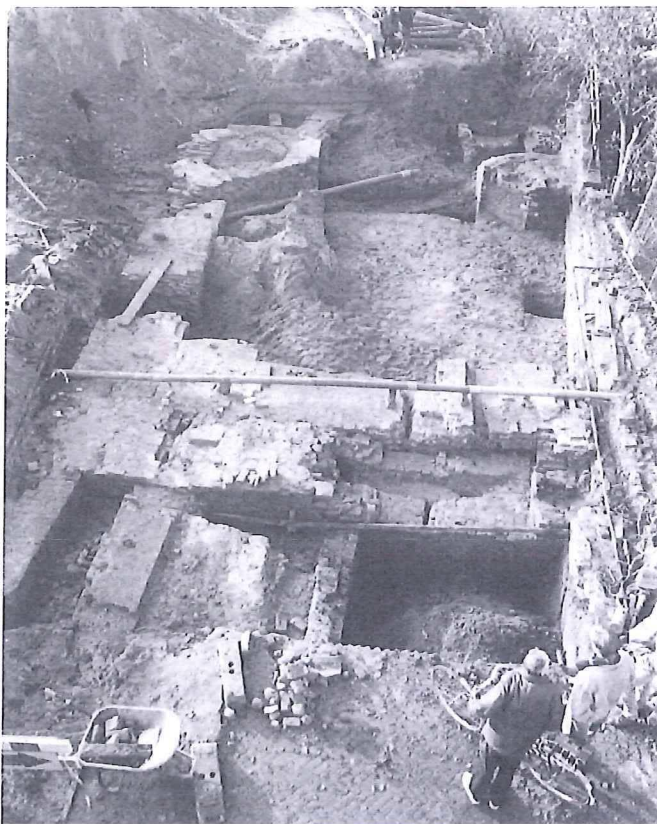
De stadsverdediging bestond toen uit een lange stadsmuur, versterkt door in totaal zo'n 25 muurtorens en werd onderbroken door verschillende stads- en waterpoorten. Poorten en torens waren voorzien van torenspitsen. Later (vooral in de zeventiende eeuw) werden de poorten vaak verfraaid met natuurstenen reliëfs, klokkenspellen en dergelijke.

Een van deze poorten was de Rotterdamse of Dijkspoort aan de Veerstal die in eerste aanleg van rond 1350 dateert. De nog in de grond aanwezige restanten van deze poort werden in het najaar van 1991 onderzocht door de Oudheidkundige Werkgroep Gouda onder de professionele leiding van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB).

De Rotterdamse poort was een zogenaamde dubbele poort bestaande uit een ongeveer 20 meter hoge vierkante toren van ca. 10 x 10 m (dit was de binnenpoort, gelegen binnen de stadsmuur), een soort binnenplaats en twee ronde torens (dit was de buitenpoort, gelegen buiten de stadsmuur). In

1586 werd de poort voorzien van een uurwerk en een eeuw later werd de binnenpoort verfraaid met een zandstenen reliëf, bestaande uit twee leeuwen en het stadswapen op vier wandzuilen.

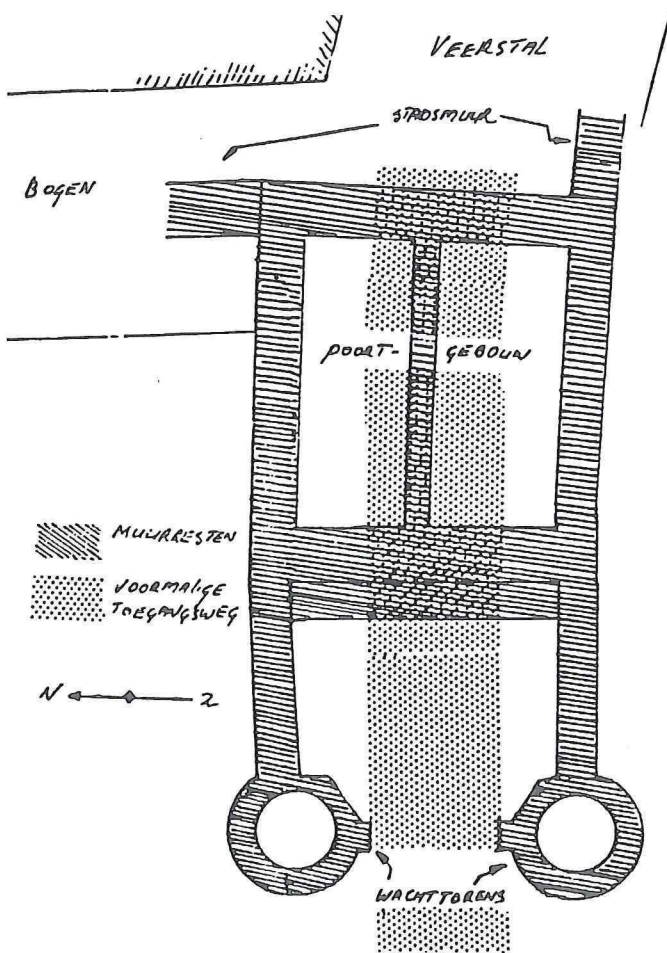
Reeds in de zeventiende eeuw werd de buitenpoort afgebroken. Door de uitvinding van het buskruit had hij namelijk zijn defensieve karakter verloren. De binnenpoort bleef gehandhaafd en diende later vooral als toegangspoort tot de stad, waar tol werd geheven en ongewenste vreemdelingen werden geweerd. De binnenpoort werd uiteindelijk gesloopt in 1851, nadat de stadsmuur en de Tolpoort al waren verdwenen.

De Rotterdamse poort tijdens de opgraving in 1991

Bij de opgraving in 1991 werden zowel de binnen- als de buitenpoort voor een groot deel blootgelegd. Verrassend was dat van het oorspronkelijke opgaande metselwerk nog een meter overeind stond. In vergelijking met soortgelijke opgravingen elders, waarbij doorgaans slechts een fundering of nog minder wordt aangetroffen, is dit een unieke situatie.

Behalve de twee ronde torens van de buitenpoort en de vierkante binnenpoort werd een deel van de stadsmuur en van het oorspronkelijke plaveisel aangetroffen. Dit plaveisel, bestaande uit klinkers, vertoonde nog duidelijk de slijfsporen van duizenden karren die hier eeuwenlang gereden hebben. Van het natuurstenen reliëf dat in de zeventiende eeuw op de binnenpoort werd geplaatst, is ook een deel teruggevonden.

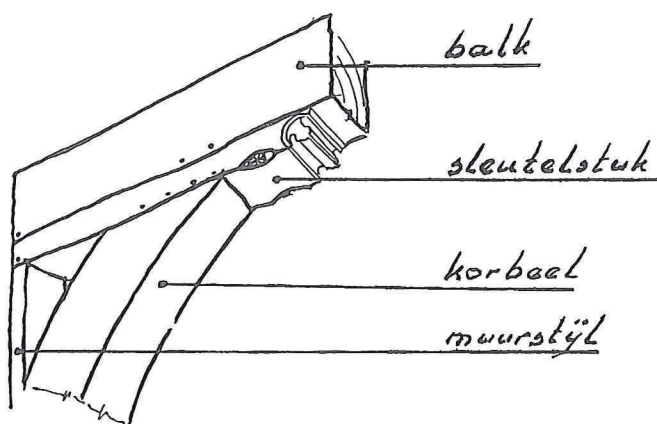
Plattegrond van de Rotterdamse poort

De opgraving aan de Veerstal, waarvan de gegevens op korte termijn zullen worden uitgewerkt, kan de aanzet zijn tot een reeks opgravingen ter plaatse. Daarvoor worden de mogelijkheden op dit moment onderzocht. Een en ander zou kunnen leiden tot een gedeeltelijke reconstructie van het oude IJsselfront, het gebied dat wordt begrensd door het Buurtje, de Bogen, de Veerstal, de Punt, het Houtmansplantsoen en de Hollandsche IJssel. De historische rijkdom van dit gebied wordt onder andere bepaald door de aanwezigheid van de stadsmuur, verschillende stadspoorten, twee bol-

werken, overblijfselen van het kasteel en andere vroeger aanwezige of nog bestaande elementen. Onderzocht wordt of deze elementen op de één of andere manier weer zichtbaar gemaakt kunnen worden, waarmee Gouda voor een deel zijn oude aanzicht als vestingstad terugkrijgt.

Beschilderde plafonds in Gouda

In de loop van de zestiende eeuw veranderde de constructie van huizen: de zware muurstijlen en balken die waren voorzien van korbelen en sleutelstukken werden - onder invloed van de technische ontwikkelingen - langzamerhand vervangen door een lichtere constructie. In het pand Westhaven 65 is deze overgang duidelijk te zien: aan de voorzijde bevindt zich een zware balkenzoldering met korbelen en sleutelstukken, uit het eerste kwart

Een balkconstructie met muurstijl, korbeel, sleutelstuk en balk

van de zestiende eeuw. In de achterruimte bevindt zich een veel lichter balkenplafond uit het eerste kwart van de zeventiende eeuw dat in 1630 door Anthony Hendriksz werd beschilderd en gesigeneerd. De muurstijlen zijn bij deze constructie al verdwenen.

In de loop van de zeventiende eeuw kwam onder invloed van de barok het toepassen van onder andere stuc- en cassettenplafonds op en verdwenen de balken geheel uit het zicht.

Tot 1650 was het beschilderen van balkenplafonds zeer populair.

In de periode 1485-1535 werd de gotische rank (naturalistische bladeren met zwarte contouren) veel toegepast. In de zestiende eeuw maar met name tussen 1600 en 1640 werden de plafonds verrijkt met renaissance-motieven. Aanvankelijk werden deze schilderijen uitgevoerd door de grote kunstenaars, later konden de "huisschilders" het af met sjablonen.

In de eerste helft van de zeventiende eeuw werden de plafonds vooral beschilderd met bladrank- en vogelfriezen. Er bestonden twee typen:

- dunne gestileerde, geometrische motieven die onder invloed stonden van de renaissance en later de barok
- krullende dikke ranken in rechthoekige kaders.

De enige van naam bekende schilder van de laatste categorie is Anthony Hendriksz. Hij signeerde zijn werk in de Oude Kerk te Amsterdam (1628), Huis ten Bosch te Maarssen (1629) en Westhaven 65 te Gouda (1630). Hij schilderde ranken waarop vogels zoals spechten, roofvogels en pauwen zijn afgebeeld. De balken bedekte hij aan de onderkant en zijkanten met kleinere ranken.

Plafonds in Harderwijk, Hoorn, Den Bosch en Alkmaar vertonen dezelfde kenmerken maar zijn niet door Hendricks gesigneerd.

Westhaven 65

Het pand Westhaven 65 is onderdeel van het restauratieproject Veerstal/Westhaven en zal in 1993 worden gerestaureerd. Aangezien het hier om een van de oudste, gotische, woonhuizen van Gouda gaat zal een bouwhistorisch onderzoek waarschijnlijk deel uitmaken van de restauratie. De oorspronkelijke trapgevel werd in het begin van de negentiende eeuw, onder invloed van de toen heersende mode, vervangen door de ingezwenkte lijstgevel. De geprofileerde hoge ingangsnis uit de eerste helft van de zestiende eeuw is wel bewaard gebleven.

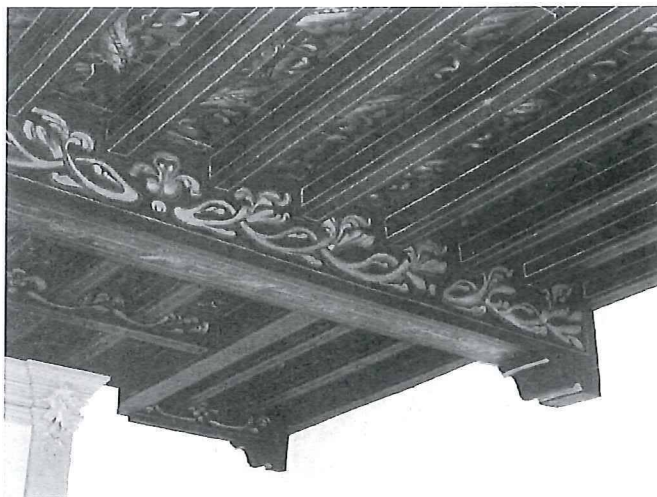

Het plafond in Westhaven 65 werd in 1630 door Anthony Hendricks beschilderd

Na het vertrek van Zeilmakerij Endenburg "ontdekte" men in het pand een monumentaal beschilderd plafond bestaande uit een reeks binten op consoles. De binten zijn aan de zij- en onderkanten beschilderd met kleine ranken in een groot kader. De tussen de binten liggende velden zijn beschilderd met krullende dikke ranken waarop vogels zoals een pauw en een ooievaar, in grote kaders, zijn afgebeeld.

Andere beschilderde plafonds in Gouda

Ook in het in 1989 gerestaureerde Tolhuis kwam, tijdens de restauratiewerkzaamheden, een beschilderd plafond tevoorschijn. Dat plafond dateert van rond 1650 en is dus iets jonger dan dat in Westhaven 65. Het balkenplafond is hier eveneens licht van constructie. De moerbalken zijn beschilderd met ranken, de kinderbinten zijn slechts van kaders voorzien. Op de tussenliggende velden zijn bladranken geschilderd die zich om bladstengels draaien.

Het beschilderde plafond in het Tolhuis dateert van rond 1650

Het zogenaamde "Montagnehuis" aan Westhaven 42 bezit een rijke plafondschildering maar die dateert vermoedelijk uit het begin van de achttiende eeuw en is in de negentiende eeuw overgeschilderd. Daar is de balkenconstructie verdwenen en is het plafond met behulp van lijsten, ingedeeld in vakken. De lijsten zijn gedecoreerd met geometrische banden, schelpen, ramshoofden en rozetten. De velden zijn zeer rijk beschilderd met bladranken en rozetten en het middelste veld is bovendien voorzien van een monogram waarboven een kroon is afgebeeld.

In het pand Westhaven 42 is in het begin van de achttiende eeuw een vakzoldering aangebracht. Op deze foto is het monogram zichtbaar

Er zijn in de stad nog wel meer beschilderde plafonds bekend zoals in het monumentale pand Westhaven 52 en in Lage Gouwe 27-29, maar in dit artikel zijn slechts de onlangs bekend geworden exemplaren besproken. Wij horen het graag als zich nog meer onbekende beschilderde plafonds in Gouda bevinden.

Bibliografie:

Inge Breedtvelde Boer, "Deckenbemalungen in den Niederlanden von 1400 bis 1700" in: *Hausbau in den Niederlanden. Bauweisen vor oude woonhuizen in Nederland* (Marburg 1990)

Inge Breedtvelde Boer, *Plafonds in Nederland 1300-1800* ('s-Gravenhage 1991)

Kort nieuws

In 1991 hebben twee stagiaires (studenten van de Vrije Universiteit te Amsterdam), in opdracht van de gemeente Gouda, archiefonderzoek verricht naar de bebouwing van het Bolwerk door de eeu-

wen heen. Dat onderzoek heeft plaatsgevonden in het kader van de ontwikkeling van het betreffende terrein en is onder meer bedoeld om het uit te voeren archeologisch onderzoek ter plaatse te vergemakkelijken. Beide studenten hebben een interessant stageverslag geschreven dat, bij voldoende belangstelling en tegen vergoeding, bij de afdeling SVM (88246) verkrijgbaar is.

De gemeente is blij dat december 1991 een begin is gemaakt met de restauratie van het pandje Nieuwe Markt 18. De aanpak van dit pand is, ondanks haar kleine formaat, voor de Nieuwe Markt heel belangrijk. Op die manier wordt verpaupering van de hele rij huizen voorkomen. Onlangs heeft de Archeologische Begeleidingscommissie, na overleg met alle betrokkenen, geadviseerd het terrein Houtmansplantsoen, Punt, als archeologisch monument op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Dat advies is naar het College van B&W gestuurd.

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, Sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/ Volkshuisvesting/ Monumentenzorg (SVM)

Redactie en lay-out : afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/ Monumentenzorg en afdeling Voorlichting (Ano van den Berg-Vermeij, Bianca van den Berg, Jan Willem s'Jacob)

Teksten : afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/ Monumentenzorg (Bianca van den Berg, Chris Akkerman) en Jan van Dam (Oudheidkundige Werkgroep "Golda")

Foto's : City Photo, Joop Dorst/ Gemeente Gouda

Tekening : Chris Akkerman (oudheidkundige Werkgroep "Golda")

Prepress en druk : Drukkerij Twigt